

Csepregi András

Gerhard Ebeling Luther-értelmezése – kapcsolati teológiájának keretében

Kivonat

Gerhard Ebeling (1912–2001) evangélikus teológus. Fiatal lelkészként a német Hitvalló Egyház tagja volt. 1936/37 téli félévében Bonhoeffer tanítványa a finkenwaldei szemináriumban, 1938-ban illegálisan avatják lelkésszé. Az egyházi harc a második világháború után kibontakozó tudományos és egyetemi oktatói élete számára örök minta marad. Formálisan először egyháztörténész, később rendszeres teológus, de mindkét minőségében két nagy téma foglalkoztatja: Luther értelmezése és Isten igéjének megszólalása, azaz a hermeneutika. Előadásomban néhány tanulmánya és magyarul is olvasható Luther-könyve alapján arról fogok beszélni, hogy mivel járult hozzá Ebeling a 19. századi eredetű „új lutheranizmus” lebontásához és ahhoz a Luther-értelmezéshez, amely a politikai hatalom visszaéléseivel szemben hatékonyabb ellenállást képes inspirálni.

Abstract

Gerhard Ebeling (1912–2001) was a Lutheran theologian. As a young pastor he belonged to the German Protestant Confessing Church. During the winter semester of 1936/37 he was a disciple of Dietrich Bonhoeffer at Finkenwalde. He was ordained in the Confessing Church “illegally” in 1938. The church struggle accompanied him as a lasting model in his scholarly life and position as a university lecturer after the Second World War. He began his teaching career as a church historian, but later he moved on to teach dogmatics. In both areas he focused on the interpretation of the theology of Luther, as well as hermeneutics. In my paper I am addressing his contribution to deconstructing the so-called “new Lutheranism”, developed in the 19th century, and to rebuilding a better interpretation of Luther’s theology, on whose basis a church community can be more competent in resisting malevolent political power.

Bevezető gondolatok

Gerhard Ebeling nevével 1994 nyarán találkoztam először. A Budapest-Kelenföldi Evangélikus Gyülekezet lelkésze voltam, és a lelkészi hivatal jobb oldali keskeny szobájának teljes falát elfoglaló könyvespolc előtt állva esett rá a tekintetem egy papírkötésű könyv gerincén Ebeling nevére. A könyvespolcon, amely szinte teljes hosszában elfoglalta a szoba keleti falát, Ordass Lajos evangélikus püspök könyvei álltak. Ordass 1941 és 1945 között volt a gyülekezet lelkésze, az emléktétlő Ordass Lajos Baráti Kör egykori irodájában helyezte el a könyveit. Ordass könyvei között találtam rá Ebeling Luther könyvének angol fordítására. Kézbe vettem az addig ismeretlen szerző munkáját, belelapoztam, és annyira megtetszett, hogy szinte egy szuszra elolvastam.

Ez a könyv akkori életem és érdeklődésem több területét is mélyen érintette. 1991-ben több évtizedes kényszerűszünet után – az egykori Luther Társaság és az Országos Luther Szövetség jogutódjaként – megalakult a Magyarországi Luther Szövetség. Az alakuló ülés engem választott meg a Szövetség lelkészi elnökének. „Világi” elnöktársammal, ifjabb Fabiny Tiborral együtt Luther népszerűsítését jelöltük meg a fő feladatunknak, részben olvasótáborok szervezése, részben Luther-írások és Lutherről szóló művek magyar nyelvű kiadása révén. Az MLSZ így el is indította a Magyar Luther Könyvek és a Magyar Luther Füzetek sorozatát, az előbbiben jelent meg aztán 1997-ben Ebeling könyve.¹ Emellett éppen tananyagot kerestem az Evangélikus Hittudományi Egyetem rendszeres teológiai proszemináriuma számára. A proszeminárium vezetésére első ízben az 1992/93-as tanévben kaptam megbízást, 1994 nyarán pedig megérkezett az 1994/95-ös tanévre vonatkozó hívó szó. Az angol fordítás elolvasása után az egyetem könyvtárából beszereztem a Luther-könyv német eredetijét is, így szeptemberben azzal a lehetőséggel kínálhattam meg a hallgatóimat, hogy a szemináriumban ki-ki a számára érthetőbb nyelvből egy-egy fejezetet átültet magyarra, a frissen született fordítások alapján pedig megbeszéljük Ebeling Luther-értelmezését. A nálam csak néhány évvel fiatalabb hallgatóim ugyanolyan lelkesek lettek Ebeling könyvétől, mint én. Akkor még nem ismertem Csíkszentmihályi Mihály nevét, így csak később azonosíthattam azt az áramlatot, ami magával ragadta az egész együtt tanuló közösséget.

A korábban Magyarországon szélesebb körben ismeretlen Gerhard Ebeling tudományos érdeklődésének másik fő területe, hermeneutikája is hozzáférhető-

¹ Gerhard Ebeling: *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába*. Ford. Szita Szilvia. Magyar Luther Könyvek 6. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest 1997.

vé vált a magyar olvasók számára. Ifjabb Fabiny Tibor 1993-ban életre hívta a Hermeneutikai Kutatóközpontot, és elindította a Hermeneutikai Füzetek sorozatát. A sorozat 2. füzetét 1994-ben és a 7. füzetét 1995-ben Ebeling hermeneutikai munkássága bemutatásának szentelte. A 2. füzetben Ebeling 1947-es tübingeni programadó tanulmányának a fordítását olvashatjuk *Az egyháztörténet mint a Szentírás értelmezésének története*² címmel, amelyet további négy teológusnak a témára, illetve Ebeling programjára adott reflexiója követ. A 7. füzetben Ebeling további három tanulmányának a fordítása jelent meg *Isten és szó* cím alatt,³ amelyek előtt Fabiny Tibor bemutatta Ebeling hermeneutikáját, a füzet végén pedig közölte Ebeling 1981-ig megjelent fontosabb munkáinak a bibliográfiáját.

Ebeling tehát a kilencvenes években megszólalt magyarul, mégsem lett köztünk a szava – hogy hermeneutikája kulcskifejezésére utaljak – *eseményé*. Sok évtizeddel korábban született tanulmányait olvasva nekem eszembe sem jutott megkérdezni, hogy él-e még, pedig 2001-ig élt. Nem jutott el hozzánk 1998-ban megfogalmazott kritikus véleménye sem, amit a megigazulás tanításáról szóló evangélikus–katolikus Közös nyilatkozat előkészítése során fogalmazott meg: a fenntartásairól nem hallottunk sem az 1999-es aláírást megelőzően, sem tavaly ősszel, az aláírás 25. évfordulóját ünneplő konferencia⁴ kapcsán. Azzal, hogy Ebeling Luther-értelmezőként kritikával illette a Közös nyilatkozatot,⁵ először 2024 elején, a III. Tavaszy-napokra való készülődésem során találkoztam – nem sejtve, hogy a Közös nyilatkozat a 2024-es konferencia témája is lesz. Ebeling kritikájával ebben a tanulmányban nincs lehetőségem foglalkozni, de az érdeklődőt biztatom a részletek megismerésére.

Tanulmányom témája a 2023. évi Tavaszy-napokon előadott gondolatmenet⁶ kapcsolódóan Gerhard Ebeling Luther-értelmezése. A 2023-as tanulmá-

² Gerhard Ebeling: *Az egyháztörténet mint a Szentírás értelmezésének története*. Ford. Urbán József. In: Fabiny Tibor (szerk.): *Gerhard Ebeling. Értelmezéstörténet mint egyháztörténet*. Hermeneutikai Füzetek 2. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1994. 5–22.

³ Gerhard Ebeling: *Isten és szó*. Szerk. Fabiny Tibor. Ford. Lukács Ilona. Hermeneutikai Füzetek 7. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1995.

⁴ <https://www.evangelikus.hu/hireink/nagyvilag/negyedszazados-a-megigazulas-tanitasarol-szolo-kozos-nyilatkozat-konferencia-az-evfordulo-alkalmabol>. Megtekintés: 2025. 01. 22.

⁵ Scott A. Celsor: *Word and Faith in the Formation of Christian Existence: A Study in Gerhard Ebeling's Rejection of the Joint Declaration*. Marquette University e-Publications, Dissertations, Milwaukee, Wisconsin 2010. Megtekintés 2025. 01. 22. Nyomtatott kiadás: Scott A. Celsor: *Word and Faith in the Christian Personhood „Coram Deo”: Gerhard Ebeling's Rejection of the Joint Declaration on the Doctrine of Justification (Ecumenical Studies)*. New Peter Lang Inc. 2016. A tanulmányban a Marquette University e-publikációjára fogok hivatkozni.

⁶ Csepregi András: *Aktív erőszakmentes ellenállás és polgári engedetlenség – evangélikus*

nyomban ismertettem a 19. századi gyökerű „új lutheranizmus” (Bonhoeffernél „pszeudo-lutheranizmus”) néven ismert jelenséget, a hatalmi-politikai szempontok által eltorzított Luther-értelmezést. Ugyanitt röviden utaltam néhány teológusra, akik a náci hatalom idején vagy a második világháború után Luther-értelmezésükben arra is törekedtek, hogy kijavítsák az „új lutheranizmus” hibáit. Közülük az egyik Gerhard Ebeling. Ebelinget mint Luther-értelmezőt az eltorzított Luther-örökség egyik helyreállítójaként fogom bemutatni. Ehhez megmutatom életrajza leginkább releváns részleteit is, valamint Luther képét is igyekszem kapcsolatba hozni hermeneutikája legfontosabb felismeréseivel.

Ki volt Gerhard Ebeling?⁷

Gerhard Ebeling (1912–2001) tanár családban született Berlinben, 1930-ban Marburgban kezdett teológiát tanulni, ahol Bultmann tanítványaként bevonódik a hermeneutika problémavilágába, egy Luther és a parasztháború témájával foglalkozó kurzus kapcsán pedig felébred az érdeklődése Luther iránt is. Az egyik értelmezője szerint tudományos pályája Lutherrel kezdődött és végül Lutherhez tér vissza. Marburgi évei után Berlinben is tanul egy szemesztert, majd 1932/33-ban Zürichben Brunner tanítványa lesz. 1935-ben befejezi teológiai tanulmányait és a német Hitvalló Egyház lelkészjelöltje lesz. Az 1936/37. téli félévét Finkenwaldeben tölti Bonhoeffer tanítványaként, részese tehát annak a közös tanulási folyamatnak, amelynek a teológiai eredményei majd Bonhoeffer két könyvében, a *Követésben* és a *Közösségben* jelennek meg. Bár a Hitvalló Egyház vezetői ragaszkodtak ahhoz, hogy a lelkészek és lelkészjelöltek személyesen és megszakítás nélkül vegyenek részt az egyház látható szolgálatában, és nem szívesen engedtek el valakit tanulmányi szabadságra – az ilyen igényt szinte dezertálásnak tartották –, Bonhoeffer elérte, hogy Ebeling egy évre Zürichbe utazhasson, ahol 1938-ban befejezte és megvédte doktori disszertációját. Bonhoeffernek az volt a véleménye, hogy a Hitvalló Egyháznak a távolabbi jövőre is gondolnia kell, és lehetővé kell tenni a tehetséges fiatalok számára, hogy képezzék magukat – olyan meglátás volt ez, aminek az értéke majd 1945 után fog kiderülni. Ebeling doktori disszertációjának témája Luther hermeneutikája volt: *Evangelische Evangelienauslegung. Eine*

teológiai megközelítésben. In: Visky S. Béla (szerk.): *Látták a láthatatlant. A II. Kolozsvári Tavasznyapok előadásai*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár 2024, 149–157.

⁷ Az életrajz forrása: Celsor: *Word and Faith*, 6–10.

Untersuchung zu Luthers Hermeneutik. 1938 őszén avatták a Hitvalló Egyház – illegális – lelkészévé, a háború éveiben a Hitvalló Egyház egyik berlini gyülekezetében és egészségügyi katonaként szolgált.

Itt megszakítjuk az életrajzot, és megnézzük, hogy mit tudunk meg Dietrich Bonhoeffer életrajzírójától, Eberhard Bethgetől Ebeling Finkenwaldeben töltött téli félévéről.⁸

A szemeszter témája a törvény bibliai és teológiai értelmezése és a Hitvalló Egyház életében való alkalmazása volt. A téma több szempontból is aktuális volt, hiszen csak 1935-ben jelent meg Karl Barth *Evangélium és törvény* című írása, ami evangélikus körökben nagy hullámokat vert, a Hitvalló Egyház pedig a nácikkal együttműködő vagy magukat politikailag „semlegesnek” nyilvánító protestáns többségtől gyakran megkapta a törvényeskedés bélyegét. A kurzus során ezért hosszú időt szenteltek annak a kérdésnek, hogy hogyan prédikáljunk a törvényről. A szeminárium résztvevői kisebb csoportokban heteken át kutatták a törvény értelmét a Szentírásban és az evangélikus hitvallásokban, majd Ebeling összegezte a kutatások eredményeit 41 tételben, amelyek természetesen az ő személyes véleményét is tükrözték. A 41 tételt Ebeling négy csoportba rendezte: a törvény és Krisztus, a törvény és a Szentírás, a törvény és a világ, a törvény és az egyház. Az ötödik tételével Barth irányában mozdult el: „Az Isten igéjében kapott törvényt annyira átfogja Istennek a Jézus Krisztusban adott kinyilatkoztatása, hogy erre a kinyilatkoztatásra való tekintet nélkül lehetetlen a törvény kifejezésének kielégítő magyarázatához jutni.” Ennek folytatásaként Ebeling olyan megfogalmazáshoz is eljutott, ami később majd Bonhoeffer *Etikájában* jelenik meg: „A törvény egyházi hirdetése, szigorúan véve, csak azoknak szól, akiket az egyháznak az evangéliumot hirdető szava is elér.” Bethge megmutat egy harmadik tézist is a fiatal teológus munkájából, amiben már megjelenik a hermeneutika majdani művelője is: „Az egyház nem dönthet arról, hogy itt vagy ott a törvényt vagy az evangéliumot hirdeti-e, vagy arról, hogy a törvényt vagy az evangéliumot imperatívusként vagy indikatívusként szólaltatja-e meg. Ehelyett az üdvösségről kell beszélnie a Szentírásban adott teljes kinyilatkoztatás szerint, és rá kell bíznia Krisztusra, az ige alanyára, hogy az ige törvényként vagy evangéliumként szólal-e meg.” Bethge végül idézi Bonhoeffer beszámolóját, aki a szeminárium résztvevőinek a törvényről való hosszú és alapos disputáját a Finkenwaldeben folytatott teológiai munka egyik csúcspontjának nevezi.

⁸ A következő bekezdés forrása: Eberhard Bethge: *Dietrich Bonhoeffer. A Biography*. Fortress Press, Minneapolis 1999, 565–566.

A kitérőből elágazó újabb kitérővel itt jegyzem meg, hogy a törvény lutheri értelmezése az érett teológust is foglalkoztatta. A már főleg a hermeneutikai tanulmányait összegyűjtő, 1960-ban megjelent *Wort und Glaube* című kötetében a tizennyolc tanulmány közül kettő foglalkozik címe szerint is a lutheri teológia törvényértelmezésével.⁹ A törvény helyes értelmezése kulcsfontosságú az „új lutheranizmus” tévedéseinek tisztázásában és a tanítás helyreállításában.

Visszatérünk Ebeling életútjához. Az eddigiekkel megalapoztuk, hogy a náccal szemben folytatott egyházi harc meghatározta Ebeling fiatalkorát, és egyetérthetünk azzal a véleménnyel is, hogy Ebeling a későbbi teológiai munkáját is egyfajta egyházi harcként fogta fel, egészen késő öregségéig. 1945-ben Helmut Thielicke hívására, aki szintén a Hitvalló Egyház lelkésze volt, Tübingenbe kerül, habilitál, az egyháztörténet tanára lesz. 1954-ben Thielicke Hamburgba távozik, ekkor veszi át tőle Ebeling Tübingenben a Dogmatika Tanszéket. 1956-tól Zürichben a dogmatika, a dogmatörténet és a hitvallási iratok tanára, 1965-ben visszatér Tübingenbe, de 1968-ban újra Zürichbe megy, ahol a fundamentális teológia és a hermeneutika professzora lesz 1979-ben történt nyugdíjba vonulásáig. Nyugdíjasként is aktív, 1985 és 1997 között a ratzenburgi Luther Akadémia kuratóriumának az elnöke. 1998-ban pedig, mint utaltam rá, megszólal a megigazulás tanításáról szóló evangélikus–katolikus közös nyilatkozat ügyében. Aktív professzorként és nyugdíjasként sokat és folyamatosan publikál. Hermeneutikai írásainak nagy gyűjteménye *Wort und Glaube* címen jelenik meg négy kötetben 1960 és 1995 között, háromkötetes *Dogmatikája* 1979-re készül el, Luther tanulmányainak öt kötete 1971 és 1989 között lát napvilágot. 1995-ben kiadta az 1939 és 1945 között született „illegális” prédikációinak a gyűjteményét, utolsó nagyobb műve pedig, *Luthers Seelsorge* címen, 1997-ben jelent meg.¹⁰

Ebeling hermeneutikája, különös tekintettel Luther-értelmezésére

Már a fenti rövid ismertetés is sejtet valamit abból, hogy miért találó Ebelinget a „kapcsolati teológia” művelőjének nevezni (az angolban a „relational theo-

⁹ A számomra elérhető angol fordításban: Gerhard Ebeling: *Word and Faith*. SCM Press, London 1963. A két tanulmány címe: *On the Doctrine of the Triplex Usus Legis in the Theology of the Reformation* (62–78) és *Reflexions on the Doctrine of the Law* (257–281).

¹⁰ A 7. lábjegyzetben jelzett forrás mellett itt a német nyelvű Wikipédia-szócikkre is támaszkodtam: https://de.wikipedia.org/wiki/Gerhard_Ebeling Megtekintés 2025. 01. 23.

logy” kifejezés a magyar teológiai szóhasználatához képest sokkal gyakrabban és természetesebben jelenik meg). Egyháztörténet, dogmatika, hermeneutika – egyen-egyenként is hatalmas területek, Ebeling azonban úgy műveli őket, hogy egymással kapcsolatban szemléli ezeket a területeket. Hozzátehetjük még, hogy a szó szorosabb értelmében soha nem volt biblikus teológus, a Szentírás mégis mindig az érdeklődése homlokterében áll, és nem volt gyakorlati teológus sem, de rendszeresen szószékre állt, élete végén pedig a lelkigondozó Luthert kutatta.

A hermeneutikával foglalkozó Fabiny Tibor szerint „Ebeling számára a teológia alapvetően és mindenekelőtt hermeneutikai tudomány, s ez nemcsak általában igaz, hanem minden egyes teológiai diszciplína hermeneutikai beágyazottságú...”.¹¹ A kérdés, hogy miért lett Ebeling számára a teológia hermeneutikává. Életműve vizsgálata alapján, véleményem szerint, könnyen megállapítható, hogy a kapcsolatok érdekelték: a kapcsolatok a teológia különböző területei között, de a teológia és a megismerés más forrásai és területei között is. A kapcsolatok felismerése alapján jutott el a kölcsönös hatások felismeréséhez, a teológia tárgya és a teológia művelője közötti kölcsönös hatás felismeréséhez, az ige és az esemény – mind az ige által reflektált esemény, mind az ige által létrehozott esemény – közötti körkörös hatások felismeréséhez. A kapcsolatok iránti érdeklődés tette őt a hermeneutika művelőjévé.

Az életrajzai ki szokták emelni, hogy Ebeling számára a döntő inspirációt a hermeneutika művelése felé Ernst Fuchs jelentette, akivel 1948-ban találkozott. Fuchs, Ebelinghez hasonlóan, szintén Bultmann tanítványa volt, és, mint több Bultmann-tanítvány, köztük Ebeling is, azon dolgozott, hogy meghaladja mesterét. Ennek a törekvésnek a legegyszerűbb bemutatása szerint a Bultmann-tanítványok a szubjektum és az objektum közötti távolságot igyekeztek áthidalni. Bultmann szerint a szubjektum egyirányú kapcsolatban áll az objektummal, azaz az értelmező alany az értelmezett szöveggel. A tanítványok viszont kapcsolatba hozták egymással az alanyt és a szöveget, megmutatván, hogy nemcsak az alany értelmezi a szöveget, hanem a szöveg is formálja az értelmező alanyt, alany és szöveg között folyamatos oda-vissza járás, kommunikáció folyik. (Nem tudom itt nem megemlíteni ifúságom egyik legnagyobb olvasmányélményét, a szintén ehhez az iskolához tartozó Walter Mostert tanulmányát, aki Luther hermeneutikájáról írva megmutatja, hogy Luther szerint elsősorban nem a bibliaolvasó értelmezi a

¹¹ Fabiny Tibor: Az isteni szó nyomában. Gerhard Ebeling hermeneutikájáról. In: Gerhard Ebeling: *Isten és szó*. Budapest 1995, 5.

Szentírást, hanem az Írás értelmezi a bibliaolvasó embert.¹²⁾ Láttuk, hogy Luther hermeneutikájával Ebeling már 1938-as doktori disszertációjában is foglalkozott. A következő bekezdésben közelebbről is megvizsgáljuk *Az egyháztörténet mint a Szentírás értelmezésének története* című, 1947-ben, tehát még Fuchs hatása előtt írt tanulmányát, ami, véleményem szerint, felmutatja azokat a szempontokat, amelyek szellemében Ebeling később a hermeneutika tudományát művelte.

Miután Ebeling vázolja a német protestáns teológián belül az egyháztörténet elhelyezésének a kísérleteit a 17. századtól a 20. század elejéig, eljut az ő fiatalok-rát meghatározó Harnack-Barth ellentétig: míg „Harnack a rendszeres teológiai műveket a szépirodalomba sorolta, Barth az egyháztörténetet nem önálló teológiai tárgyként, hanem csak segédtudományként fogta fel, bár mint ilyen, nélkülözhetetlennek tartotta”.¹³ Az első feladat tehát a dogmatika és az egyháztörténet kapcsolatának a helyreállítása. Második feladatként jelöli meg Ebeling az egyháztörténet és a történettudomány kapcsolatának a vizsgálatát. Szükségesnek tartja számba venni az általános történettudomány eredményeit és módszereit egyaránt, és tudomásul venni azt is, hogy a történeti kutatás lezáratlan és lezárhatatlan. A történesszel együtt az egyháztörténezt is óvja attól, hogy rövid távú – politikai, morális, világnézeti, apologetikus vagy polemikus – célokat tűzzön ki maga elé, ehelyett arra kell törekednie, „hogy a történelemmel való találkozásban az ember megtanulja megérteni önmagát”.¹⁴ Ezután Ebeling az egyháztörténet és az egyház, majd az egyháztörténet és a hitvallások kapcsolatával foglalkozik, végül eljut az egyháztörténet és a Szentírás kapcsolatához. Az első tétele, hogy a Szentírás magyarázata nem oldódhat bele az egyháztörténetbe, hanem önálló diszciplínának kell megmaradnia, a második pedig az, hogy az egyháztörténész, „kutatása heurisztikus elve a Szentírás sajátos teológiai értelmezési szempontja kell hogy legyen”.¹⁵ Írása végén három pontban összegezi a véleményét, innen idézek egy jellemző mondatot: „Egyháztörténet az, ami köztünk és a Jézus Krisztusban történt isteni kinyilatkoztatás között áll, elválasztóként és összekötőként, elhomályosítóan és megvilágosítóan, megterhelve és gazdagítva.”¹⁶ Ezek azok a szempontok és elvek, amelyek Luther-értelmezését is vezetik.

¹² Walter Mostert: *Az „önmagát értelmező Szentírás”. Luther hermeneutikájáról*. Ford. Seben István. Hermeneutikai Füzetek 9. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1996.

¹³ Fabiny Tibor (szerk.): *Gerhard Ebeling*. Budapest, 1994, 7.

¹⁴ Uo. 11.

¹⁵ Uo. 20.

¹⁶ Uo. 21.

Bevezetés Luther gondolkodásába

A tanulmányom elején említett, Lutherről szóló könyv, ami Ebeling egyetlen magyarul is elérhető átfogó igényű Luther-értelmezése, egy, a Zürichi Egyetem minden hallgatója számára az 1962/63-as tanév téli félévében meghirdetett előadás-sorozaton alapul. A szerkezete nagyon egyszerű, és tükrözi mind az „új lutheranizmus” tévedéseit kiigazítani akaró törekvést, mind pedig Ebeling hermeneutikai felismeréseit. Az „új lutheranizmus” alapelve az volt, hogy a Luther teológiájában megmutatkozó megkülönböztetéseket radikalizálta, a megkülönböztetett teológiai elemeket egymással szembeállította, s ezzel paralizálta azt a Hitvalló Egyházat (is), amely pedig éppen a hit és a cselekvés egységét kereste a náci terrorral való szembenállás kísérlete során. Dietrich Bonhoeffernek a *Követésben* olvasható sarkos mondatai – csak a hívő engedelmes, csak az engedelmes hisz – az egység helyreállításának radikális kísérletei. Ebelinget ugyanez a cél vezeti, de csendesebb, elmélyültebb, a részletek iránt figyelmesebb módon igyekszik felmutatni Luther teológiájának belső egységét.

Könyve első négy fejezetével (*Luther mint nyelvi jelenség; Luther személye; Luther szava; Luther tette*) Ebeling a hermeneutika terepére vezeti Luther teológiájának az értelmezését. Az ezután következő fejezetek címében a kulcsszó mindig az és. Nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy ahol az „új lutheranizmus” szétválasztásról, feszültségről, ellentétről beszél, és inkább a *vagy* kötőszót használja, ott Ebeling az és használatával összekapcsolja és egymásra vonatkoztatja Luther teológiájának a területeit. Így sorjáznak a címek: filozófia és teológia, betű és lélek, törvény és evangélium, személy és cselekedet, hit és szeretet, Krisztus országa és a világ birodalma, keresztyén személy és világi személy, szabadság és kötöttség, rejtőzködő és megnyilatkozó Isten.

Egyetlen témát nézünk meg most közelebből, azt, aminek a jobb megértése a Hitvalló Egyház tagjai számára elemi módon fontos lett volna. Ennek a témának az ebelingi értelmezése arra is jó példa, hogy Ebeling nem csak az „új lutheranizmus” tévedéseivel szemben lépett fel – Luther saját mondatait is kész volt kritizálni, ha Luther teológiájának tágabb értelmezése alapján a konkrét mondat könnyűnek találtatott. Ilyen Luther-értelmezéssel egyébként Bonhoeffer szövegeiben is találkozhatunk. Megkockáztatom, hogy ez az eljárás annak a bibliaértelmezési elvnek is megfelelhet, ami szerint a Szentírás egészének az értelme felülírhat konkrét bibliai mondatokat – a Szentírás önmagát értelmezi.

A keresztyén személy és a világi személy különbségét és kapcsolatát értelmező fejezet végén Ebeling félreértésnek nevezi, hogy Luther szerint a keresztyén sze-

mély és a világi személy különböző életterekben élne, egyszer Isten előtt, máskor Isten nélkül. Hibának nevezi azt a nézetet is, ami szerint csak a magánéletünkben lehetünk keresztények, a közéletben nem. Ezek az „új lutheranizmus” súlyos tévedései. Utána viszont több mondatot is idéz Luthernek az 1523-ban született, a világi felsőbbbséggel foglalkozó iratából, amelyek igazolhatnák az előbbi tévedéseket. A gondolatmenetet végül ezekkel a szavakkal zárja le:

„Ebből kétségkívül számtalan konfliktushelyzet adódik, amelyek feloldásához a következő irányelvekhez érdemes magunkat tartani.

Egyrészt a problémákat újra és újra az evangélium és a törvény, a hit igazságának és a cselekedetek igazságának alapvető különbségére kell visszavezetnünk. Semmiképpen ne gondoljuk azt, hogy itt valamiféle kettős erkölcsről van szó. A keresztény személynek és a világi személynek is egy és ugyanazon forrásból, a szeretetből kell merítenie a cselekedeteit. A szeretet eltérő megjelenési formái a két helyzet, a magunk és az embertársak érdekében szükséges teendők különbségéből fakad.

Másrészt a világi személy számára a hit azért lényeges, mert enélkül nem válhatna igazi és hiteles világi személlyé. A hit bizonyossága teszi lehetővé az embertársak önzetlen szolgálatát, mert ezekben a minden látványosságot nélkülöző világi, embertársakért végzett cselekedetekben teremnek meg a Szentlélek gyümölcsei.

Harmadrészt, ha a két személy megkülönböztetését nem a két szféra végleges elválasztására használjuk fel, hanem hagyjuk, hogy ez a lelkiismeret állandó kérdése maradjon, akkor megkülönböztetésük jó szolgálatot tehet abban, hogy az ember minden erejével ügyelni tudjon, hogy arra a kérdésre, vajon miben áll a neki rendelt feladat, ne a társadalmi élet bevett szokásai és az előítéletei alapján válaszoljon, hanem nyitott legyen a szokatlan és rendkívüli cselekedetekre is, mert csak így érvényesülhet a szeretet egyedül értelmes, igazi parancsa.”¹⁷

Hadd ajánljam ezzel a gondolattal az Olvasónak Ebeling teológiájának részletesebb tanulmányozását.

¹⁷ Ebeling: *Luther*. Budapest 1997, 158–159.